

Casjotte pijpen uit Schoonhoven voor Philip Hoogenboom in Aarlanderveen, 1764-1765. (zie pagina 42)

Casjotte pijpen uit Schoonhoven voor Philip Hoogenboom in Aarlanderveen, 1764-1765

Bert van der Lingen (bertvanderlingen@tebalspijp.nl)

Inleiding

Philip Hoogenboom overleed op 8 juni 1764, althans zo is dat indertijd opgeschreven in de literatuur over deze belangrijkste 18^e eeuwse pijpenmaker uit Aarlanderveen (nu Alphen aan den Rijn). In werkelijkheid leefde hij nog, al was hij zich daar zelf mogelijk niet altijd van bewust. Hoogenboom werd op deze datum onder curatele gesteld. De aanleiding hiertoe was waarschijnlijk zijn excessieve drankgebruik. Wat betreft datering en toeschrijving van zijn kleipijpen maakt dit overigens niet veel verschil want nog datzelfde jaar werd de pijpenfabriek verkocht aan de Amsterdamse koopman Jan Hendrik Kramer.¹²

Dit artikel is onderdeel van een nog te verschijnen uitgebreidere publicatie over de pijpenmakers in het huidige Alphen aan den Rijn en hun producten.

Curatoren

Jan Hempel en Cornelis van der Lee waren aangesteld als ‘curateuren over de persoon en goederen van Philippus Hoogenboom’. Cornelis van der Lee, ‘klerk ter secretarie’, kwam uit Aarlanderveen waar hij actief was in het kerkelijk en maatschappelijk leven. Zo was hij enkele jaren kerkmeester en van 1764 tot 1768 schotzetter ofwel ontvanger van belastingen. Jan Hempel kwam uit Amsterdam en was daar in ieder geval in de periode 1742-1771 pijpenwinkelier en (pijpen)koopman aan de Oude Teertuinen dat later onderdeel werd van de Prins Hendrikkade. Philip Hoogenboom had een schuld van enkele duizenden guldens aan Hempel.¹³

Een van de verplichtingen van de curatoren was het opstellen van een boedelbeschrijving, een overzicht van de bezittingen en schulden van de betrokken persoon bij het begin van de curatele en een overzicht van de inkomsten en uitgaven. Hierin werden ook pijpen van Nicolaes Bakker en Gerrit van Duuren uit Schoonhoven genoteerd die in de periode 16 juni 1764 en 21 december 1765 aan de curatoren van Philip Hoogenboom waren verzonden.

¹² Zie verder Van der Meulen 1986, p. 39. Al in 1769 werd de fabriek doorverkocht aan Hermanus van Eijk.

¹³ Van der Lingen, 2016, p. 94-95.

Kleipijpen uit Schoonhoven

De leveranties begonnen een week nadat Hempel en Van der Lee waren aangesteld als curatoren. Mogelijk was de productie in de fabriek van Hoogenboom na zijn ondercuratelestelling verminderd, waarna besloten werd om van elders pijpen in te kopen om bestaande en nieuwe orders te kunnen uitvoeren. De mogelijkheid bestaat echter ook dat Hoogenboom ook al eerder pijpen inkocht in Schoonhoven, omdat hij naast zijn eigen productie ook afhankelijk was van toeleveranciers.

Er werden in genoemde periode alleen casjotte of kasjotte pijpen aan de curatoren van Hogenboom geleverd, een pijpmodel (basismodel 5) zonder hiel en met een rechte steel van circa 21 centimeter.¹⁴ Deze pijpen werden veel geëxporteerd en vooral die met het merk 16 gekroond waren populair. Een grote hoeveelheid van deze pijpen is in een scheepswrak bij Texel gevonden (afb. 1).

Afb. 1. Casjotte pijp, onderzijde ketel gemerkt met 16 gekroond, afkomstig uit scheepswrak bij Texel. Datering 1750-1800. Collectie Scheepvaartmuseum, Amsterdam, foto Bert van der Lingen

Van Hogenboom is bekend dat hij voornamelijk pijpen van de betere kwaliteit fabriceerde waaronder het standaard ovale model, kromkoppen en casjotte pijpen. Nicolaes Bakker en Gerrit van Duuren, twee belangrijke pijpenmakers uit Schoonhoven, stonden vooral bekend om hun grove producten met op de zijkant van de kop een gekroonde vis of andere voorstellingen met hun initialen. Bakker liet ook zijn gehele naam in de persvorm graveren.

Dat de, oorspronkelijk in Gouda ontwikkelde, casjotte of rondbodem modellen in Gorinchem werden nagemaakt was al bekend. In een fabrieksstort met bedrijfsafval dat wordt toegeschreven aan Jan van Wouw en Jan en Huybert van Otheusden zijn deze modellen met de merken 16 (on)gekroond en WP gekroond gevonden.¹⁵ Uit bedrijfsafval dat in Schoonhoven is aangetroffen

¹⁴ Duco, 1993.

¹⁵ Van der Meulen, Brinkerink, Von Hout, 1992, p. 82, Plaat 22, nrs. 12-14 en p. 120, Plaat 55, nrs. 5-7.

blijkt dat casjotte pijpen ook in deze stad zijn vervaardigd. Naast de 16 (on)gekroond is daar ook het merk BVB gevonden¹⁶ Uit het feit dat Nicolaes Bakker en Gerrit van Duuren deze pijpen aan Hoogenboom leverden kan tevens worden opgemaakt dat hun bedrijven in staat waren om, naast grove pijpen, ook betere kwaliteitsproducten te maken. De pijpen uit de fabriek van Philip Hoogenboom waren van een hoge standaard en vaak moeilijk te onderscheiden van de originele Goudse producten. De pijpen die in Schoonhoven werden gekocht moesten ongetwijfeld ook aan deze kwaliteit voldoen.

De casjotte pijpen van Nicolaes Bakker en Gerrit van Duuren

Nicolaes Bakker verzond in de periode 17 juni 1764 t/m 1 februari 1765 in totaal 619 gros ofwel 89.136 stuks casjotte pijpen naar Aarlanderveen. Hij had toen al bijna twintig jaar een eigen pijpenmakerij in Schoonhoven. Bakker overleed in 1779. De periode van levering valt in het boekjaar 1 april 1764 – 31 maart 1765. Het ging om zeven zendingen van gemiddeld ruim 88 gros per zending. De kleinste leverantie bestond uit 64 en de grootste uit 151 gros. In oktober en november werden geen pijpen geleverd terwijl in december twee zendingen tegelijk arriveerden. Voor de 619 gros pijpen werd in totaal 365 gulden en 1 stuiver betaald. De gros prijs bedroeg 11,5 stuiver (f 0,58), met uitzondering van twee leveranties waarbij 11 stuiver (f 0,57) werd betaald en een leverantie op 12 augustus toen 14 stuiver (f 0,74) werd genoteerd. De genoemde prijzen duiden op korte pijpen van de betere kwaliteit en zijn daarmee in overeenstemming met de casjotte pijpen. De grove pijpen die zij gewoonlijk maakten en waarop zij, via vormgravering in reliëf hun eigen merk plaatsten, waren bijna de helft goedkoper (afb. 3 en 4).

Aardig detail is dat Nicolaes Bakker twee gulden en acht stuivers betaald kreeg van de curatoren om in Schoonhoven en Gorinchem de plakaten op te hangen waarin de verkoop van de pijpenmakerij en de inboedel bekendgemaakt werd.

Afb. 2. Ovaalvormig model, ketel links GVD boven N gekroond, hiel links H en hiel rechts V, samen HV, 1730-1760. Schoonhoven, Gerrit van Duuren. Vindplaats Sommelsdijk (Goeree-Overflakkee)

¹⁶ Van Oostveen, 2015, p.52 afb.3 en p. 55, afb. 7.

Afb. 3. Ovaalvormig model, ketel links NICOLAES BAKKER boven NB. Schoonhoven, Nicolaes Bakker, ca 1745-1779. Vindplaats Nieuwveen.

Gerrit van Duuren leverde in de periode 17 juni 1764 t/m 21 december 1765 maar liefst 1.220 gros ofwel 175.680 stuks casjotte pijpen met een totale waarde van 703 gulden en veertien stuivers. Dat is bijna twee keer de hoeveelheid die Bakker leverde. De data van betaling/leverantie zijn bij Gerrit van Duuren voor het merendeel gelijk aan die van Bakker. Dit kan te maken hebben met de regelmaat waarin de schepen vanuit Schoonhoven naar

Aarlanderveen afvoeren maar dit kan ook betekenen dat Bakker en Van Duuren gezamenlijk orders van de curatoren van Hoogenboom aannamen, vervaardigden en verzonden. Verwerkte Gerrit van Duuren ook orders voor andere pijpenmakers? Interessant is een pijp gemerkt GVD boven een N gekroond met op de hiel links een H en rechts een V, samen het merk HV vormend (afb. 2).

Tabel 1. Leveranties van casjotte pijpen aan Philip Hoogenboom te Aarlanderveen door Nicolaes Bakker en Gerrit van Duuren uit Schoonhoven, 1764-1765.

	Nicolaes Bakker			Gerrit van Duuren		
	aantal gros	bedrag in fl	grosprijs in stuivers	aantal gros	bedrag in fl	grosprijs in stuivers
1764-06-17	97	55,75	11,0	185	106,40	12,0
1764-07-28	64	36,80	11,5	82	47,15	12,0
1764-08-12	64	46,00	14,0	119	68,35	11,0
1764-09-16	75	43,10	11,0	176	101,20	12,0
1764-10-03				90	51,75	12,0
1764-12-09	74	42,55	11,5	208	119,60	12,0
1764-12-09	94	54,05	11,5	121	69,55	11,0
1765-02-01	151	86,80	11,5	148	85,10	12,0
1765-12-21				91	54,60	11,5
	619	365,05	<u>12,0</u>	1220	703,70	<u>11,7</u>
Totaal aantal:	89.136			175.680		

Hoewel het op dit moment nog speculatief is bestaat de mogelijkheid dat ook deze pijpen door hem in opdracht zijn gemaakt. Overigens worden in de omgeving van Alphen aan den Rijn vaker gladde trechtervormige modellen met het HV merk gevonden, maar de herkomst hiervan is nog onbekend.

Vrachtlonen en schipper Koelewijn

De in Tabel 1 genoemde bedragen zijn inclusief de vrachtprijs waarvan de exacte hoogte niet bekend is. De pijpen voor Hoogenboom werden in tonnen vervoerd. In 1774 moest op de route tussen Schoonhoven en Rotterdam 4 stuivers vracht worden betaald voor zowel tonnen als 'de manden lange', terwijl 'de mande kleynder' voor drie stuivers werd vervoerd.¹⁷ De route tussen Schoonhoven en Aarlanderveen is bijna dezelfde afstand als die tussen Schoonhoven en Rotterdam en de bedragen zullen daarom niet erg verschillend geweest zijn.

Op 21 december 1765 werd door de curatoren de volgende post opgenomen: *Betaeld voor 91 gros casjotten, door Gerrit van Duuren aan de boedel toegesonde a 11,5 stuivers, met de vracht te samen, 54 gulden en 12 stuivers*. Dit is een van de weinig leveranties waarbij enigszins berekend kan worden wat er extra moest worden betaald aan vracht. Er was op die datum 91 gros geleverd voor een totaalbedrag van f 54,60. De pijpen kostten 11,5 stuivers per gros ofwel fl 52,33 waardoor er fl 2,27 (45,4 stuivers) overbleef voor vracht. In archiefstukken komen we zowel tonnen als manden tegen met een inhoud van 10 en meer gros.¹⁸ Als we bij deze leverantie speculatief uitgaan van acht tonnen met een inhoud van gemiddeld 11,4 gros per ton betekent dit ruim 5,5 stuivers ofwel fl 0,28 vracht per ton.

De curatoren noemden verder nog schipper Dirk Koelewijn. Dirk Jansz. 'Koelewijn' was op 17 mei 1750 in Schoonhoven getrouwd met Willemina Koetsier. In ieder geval in 1751, 1753, 1756 en 1759 werden in Schoonhoven kinderen van hen gedoopt. In 1771 is Dirk samen met Jan Melgior Stokman en Snel Janse Snel 'jonghhoofdman' van het schippersgilde in Schoonhoven.¹⁹ Tien jaar eerder had een Dirk Koelewijn in Gouda voor 175 gulden een ijkerschuit gekocht van Pieter Corver.²⁰ Het lijkt hier om dezelfde persoon te gaan.

Op 25 juni 1764 werd door de curatoren van Philip Hoogenboom 85 gulden en twee stuivers aan Dirk Koelewijn betaald 'over geleverde pijpen'. Deze leverantie is niet terug te vinden in de lijst met door Bakker en Van Duuren

¹⁷ Korpershoek, 2018, p. 29.

¹⁸ Van der Lingen, 2016, p. 80 en 2013, p. 125-135.

¹⁹ Vriendelijke mededeling Ewout Korpershoek, januari 2019.

²⁰ Streekarchief Midden-Holland, Gouda, Toegangsnummer ac59, Inventarisnummer 119 Gaarder 40e/80e penning, bladzijde 25, april 1761.

geleverde pijpen. Dit lijkt te betekenen dat hij deze pijpen in opdracht van een van de Schoonhovense pijpenmakers vervoerde en in Aarlanderveen tegen contante betaling afleverde bij Hoogenboom. In ieder geval bij kleinere zendingen kreeg de schipper naast de pijpen ook een vrachtbrief en factuur mee van de pijpenmaker. De schipper inde het verschuldigde bedrag bij de afnemer en droeg bij terugkeer het geld af aan de pijpenmaker.

Op 26 december 1765 ontving Dirk Koelewijn nog een bedrag van vier gulden 'over vragt van twaelf tonnen pijpen'. Dat is 19 cent ofwel 3,8 stuivers per ton en dat is min of meer de prijs die, volgens de eerder genoemde vrachtljsten, voor het traject Schoonhoven-Aarlanderveen berekend zou moeten worden. Dat betekent verder dat er gemiddeld 7,6 gros per ton was verpakt. Koelewijn werd vier dagen na de levering van de pijpen van Van Duuren betaald en het lijkt daarom aannemelijk dat het om de leverantie van 21 december ging. In dit geval werden de pijpenmaker en de vervoerder afzonderlijk betaald.

Het is zeer goed mogelijk dat Koelewijn naast schipper ook pijpenhandelaar was en dat hij op eigen rekening pijpen inkocht die en route werden verkocht.

Literatuur:

-Duco, D.H., 1993. *Een bijzondere persvorm voor een Oranjepijp*. Stichting Pijpenkabinet, Leiden.

-Lingen, B. van der, 2013. Een huis vol pijpen. De boedelinventaris van Geertje Dircks van Neck te Gouda, 1695. *Jaarboek 2013 van de PKN Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p. 125-135.

-Lingen, B. van der, 2016. De Pijpenmarkt op de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam: Ordonnanties, vrachttarieven, pijpenhandelaren en export. *Jaarboek 2016, PKN Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p.67-123.

-Meulen, J. van der, 1986. *De "Gouwenaars" van Alphen aan den Rijn. Een onderzoek naar tabakspijpenmakers en hun produkten*. Alphen aan den Rijn.

-Korpershoek, E., 2018. Nieuw licht op de kleipijpenindustrie in Schoonhoven. *Jaarboek 2018 van de PKN, Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p. 15-39.

-Meulen, van der, J, Brinkerink, J.P. en Hout, P. von, 1992. *Tabakspijpennijverheid in Gorinchem*. Pijpelogische Kring Nederland, Leiden.

-Oostveen, J. van, 2015. Afval van een Schoonhovense pijpenbakker. *Jaarboek 2015 van de PKN, Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p. 51-57.